

ПРАВОВА ДОПОМОГА В ТРАНСКОРДОННОМУ ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

УДК: 347.91/.95



І. О. ІЗАРОВА

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри правосуддя юридичного факультету, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими теоретичними чи практичними завданнями. В ухваленій Асоціації між Україною та ЄС було визначено основні напрями взаємодії у сфері утвердження верховенства права та розбудови ефективної системи правосуддя. Зокрема, сторони домовилися розвивати судове співробітництво в цивільних справах, ґрунтуючись на принципах юридичної визначеності та праві на справедливий суд.

Необхідність розвитку такого співробітництва зумовлює важливість та актуальність досліджень загальних засад та особливостей надання правової допомоги в державах – членах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання надання правової допомоги в цивільному процесі не можна віднести до малодосліджених (Д. Макклін (D. McClean), С. Вробка (S. Wrбка), Є. Сторскраб (E. Storskrubb), О. Захарова та ін.). Проте деякі аспекти, зокрема особливості надання правової

Статтю присвячено дослідженню загальних засад надання правової допомоги в цивільних справах транскордонного характеру, а також шляхів удосконалення чинного законодавства України, ураховуючи необхідність запровадження європейських стандартів надання правової допомоги.

Ключові слова: *цивільний процес, правова допомога, транскордонні справи.*



LEGAL AID IN CROSS-BORDER CIVIL
PROCEDURE IN EUROPEAN UNION

Izarova I.

Received: 18 Mar 2015.

допомоги в транскордонних справах у державах – членах ЄС, залишилися поза увагою науковців.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

З огляду на це завданням дослідження стало визначення загальних засад надання правової допомоги в цивільних справах транскордонного характеру, а також пошук шляхів удосконалення чинного законодавства України, урахуовуючи необхідність запровадження європейських стандартів здійснення правосуддя в цивільних справах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Європейська інтеграція та запровадження спільного ринку призвели до поширення транскордонних спорів, участь в яких здебільшого беруть фізичні особи – мешканці різних держав – членів ЄС. Вони виникають з доволі поширених відносин, наприклад унаслідок нещасних випадків під час відпустки або покупок у магазинах за кордоном. Вирішення таких спорів значно ускладнюється, якщо його учасники з різних держав – членів ЄС і сам спір буде розглядатися за правилами іншої держави-члена. Через мовний бар'єр, підвищення витрат, а також з огляду на недостатнє знання правил судочинства особа може залишитися незахищеною, що суперечить основним ідеям ЄС.

За положеннями установчих договорів ЄС громадяни повинні бути в змозі захищати свої права в судах іншої держави-члена так само ефективно, як і громадяни цієї держави-члена. На заваді реалізації цього положення стали фундаментальні відмінності в механізмах надання правової

допомоги. Так, у деяких випадках особи можуть претендувати на надання правової допомоги тільки в разі громадянства або місця проживання в цій державі-члені; в інших – її надання пов'язано з додатковими витратами, що також обмежує доступ до правосуддя в інших державах-членах для жителів ЄС.

Питанням надання правової допомоги було присвячено Європейську конвенцію про передачу заяв про правову допомогу від 27 січня 1977 р. [1], яка більше відома як Страсбурзька угода (Strasbourg agreement). Ця Конвенція була ратифікована та набрала чинності у 1977 р. у Люксембурзі, Греції та Швеції; упродовж 1978–1979 рр. – у Бельгії, Великобританії та Данії, а до 1992 р. – у Франції, Фінляндії, Австрії, Італії, Іспанії, Португалії, в Ірландії та в Нідерландах – у 1992 р.; єдиною країною, що не ратифікувала цю Конвенцію, залишилася ФРН [2]. Конвенцією було запроваджено систему, за якою заявка про надання допомоги може бути підготовлена в одній державі та направлена через систему органів прийому-передачі цих держав до іншої держави, де така правова допомога необхідна [3].

Слід констатувати, що не всі держави – члени ЄС, які ратифікували цю Конвенцію, забезпечили рівне становище заявників, які потребують правової допомоги, незалежно від їхньої національності, місця проживання або їх перебування в державі судового розгляду. Зокрема, деякі держави-члени і досі надають правову допомогу іноземцям тільки на основі взаємності; деякі держави-члени готові надати юридичну допомогу своїм громадянам, незалежно від їх місця проживання, а також негромадянам, які мешкають на їхній території.

Отже, незважаючи на те, що більшість держав – членів ЄС ратифікували Конвенцію, механізм надання правової допомоги в них залишався на порівняно незадовільному рівні, як було зазначено під час засідання Ради Європи в Тампері 15 і 16 жовтня 1999 р. У результаті роботи було запропоновано підготувати пропозиції щодо мінімальних стандартів для забезпечення належного рівня правової допомоги в транскордонних справах по всій території ЄС [4] (п. 30). Загальні стандарти повинні бути встановлені запровадженням багатомовних форм або документів, які будуть дійсними для всіх судів у ЄС.

Це зумовило виникнення і розвиток ідей, які знайшли відображення у Green Paper про правову допомогу в цивільних справах: проблеми вирішення транскордонних справ (далі – Green Paper Legal aid) [5]. Документ став першим кроком на шляху досягнення належного рівня надання правової допомоги, в якому Комісія аналізує наявні перешкоди для ефективного доступу до правової допомоги для європейських громадян, що беруть участь у судочинстві в інших державах-членах, ніж їхні власні, і досліджує різні можливі шляхи реформування.

Для подолання доволі відмінних національних стандартів надання правової допомоги в різних державах – членах ЄС необхідно було подолати кілька перешкод. Так, у зазначених Green Paper Legal aid було, передусім, визначено поняття транскордонних справ або елементів, які можуть викликати додаткові витрати, до яких віднесено:

- 1) витрати, пов'язані з необхідністю найму двох адвокатів;
- 2) витрати, пов'язані з письмовим та усним перекладом;

- 3) інші різні витрати – такі як додаткові транспортні витрати позивачів, свідків, адвокатів тощо.

Такі додаткові витрати, як правильно зазначається у Green Paper Legal aid, не повинні перешкоджати доступу до правосуддя.

З огляду на це правову допомогу було визначено як надання безкоштовної або за незначну плату юридичної консультації чи надання адвоката судом; часткове або повне звільнення від інших витрат, таких, які зазвичай стягуються; надання прямої фінансової допомоги для оплати будь-яких витрат, пов'язаних із судовим розглядом, таких, як витрати на свідків, витребування доказів тощо.

Однією з найважливіших проблем, що виникають у транскордонних справах, було визначено ефективний доступ до кваліфікованих юристів. Позивачі в транскордонних справах можуть зіткнутися з труднощами в пошуку адвоката в країні судового розгляду, який не просто має право судитися в судах відповідної юрисдикції, а набув досвіду у відповідній галузі й знає мову позивача. З огляду на це Комісією було запропоновано створити базу даних юристів, які можуть бути залучені в одній або кількох різних державах – членах ЄС до надання правової допомоги.

Надзвичайно важливе значення має надання фахової правової допомоги у транскордонних справах, оскільки особа, яка її потребує, перебуває в іншій державі, що зменшує її можливості оцінити та вчасно зреагувати. Як зауважує О.С. Захарова, є суттєва різниця правового статусу професійного адвоката і осіб, які практикують як незалежні фахівці, і справа у цьому разі не у спробі тотального

контролю суб'єктів надання правової допомоги, а в наявності об'єктивних перешкод, зацікавленості суспільства в цілому у функціонуванні ефективної системи адвокатури [6].

У Green Paper Legal aid було запропоновано два можливі рішення про запровадження єдиних стандартів надання правової допомоги в державах – членах ЄС: це, по-перше, прийняти рекомендації про ратифікацію та застосування Страсбурзької угоди всіма державами-членами ЄС; по-друге, з огляду на вимоги подальшої і глибшої інтеграції у ЄС, підготувати новий механізм для втілення єдиних підходів до надання правової допомоги на рівні ЄС, при цьому запровадити єдині стандартні форми, підстави для відмови, механізми оскарження тощо, застосовуючи при цьому новітні інформаційні та комунікаційні технології.

У результаті було обрано другий шлях і ухвалено Директиву ЄС 2003/8/ЕС від 27 січня 2003 р. (далі – Директива) про поліпшення доступу до правосуддя в транскордонних спорах шляхом встановлення мінімальних загальних правил, що стосуються юридичної допомоги для таких спорів [7]. Упродовж наступних років було ухвалено кілька додатків до неї, якими встановлювалися уніфіковані форми для звернення за такою допомогою.

Положеннями Директиви було прямо закріплено, що Європейська конвенція від 27 січня 1977 р. про передачу заяв про правову допомогу і Додатковий протокол до Європейської угоди про передачу заяв про правову допомогу, підписаний у Москві в 2001 р., як і раніше, застосовуються до відносин між державами-членами та іншими країнами, які є сторонами Європейської конвенції 1977 р. або протоколу,

а також Гаазької конвенції від 25 жовтня 1980 р. про міжнародний доступ до правосуддя. Але, поряд із цим, Директива має пріоритет над положеннями, що містяться в Угоді 1977 р.

Великобританія та Ірландія повідомили про своє бажання брати участь у прийнятті цієї Директиви відповідно до ст. 3 Протоколу про позицію Сполученого Королівства та Ірландії, прикладеного до Договору про Європейський Союз та до Договору про заснування Європейського Співтовариства. Відповідно до ст.ст. 1 і 2 Протоколу про позицію Данії, доданого до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства, Данія не бере участі в прийнятті цієї Директиви.

Директива спрямована, передусім, на сприяння застосуванню правової допомоги в транскордонних спорів для осіб, які не мають достатніх коштів, тобто де така допомога необхідна для забезпечення ефективного доступу до правосуддя. Відповідно до її положень, брак коштів у позивача або відповідача, труднощі, що виникають у зв'язку із транскордонним характером справи, не можуть перешкоджати ефективному доступу до правосуддя [7]. Отже, основне завдання Директиви – забезпечити належний рівень правової допомоги в транскордонних спорах, встановивши певні мінімальні загальні стандарти, які стосуються надання правової допомоги.

Оскільки мети цієї Директиви держави-члени не можуть досягнути поодиночки, а тільки при взаємодії на рівні Співтовариства, ЄС вжило заходів відповідно до принципу субсидіарності. Згідно з принципом пропорційності, Директива не виходить за рамки того, що необхідно для досягнення цих цілей.

До сфери застосування Директиви належать транскордонні спори в цивільних та комерційних справах незалежно від характеру суду або трибуналу, за винятком справ щодо доходів, митних або адміністративних питань. Для характеристики поняття транскордонного спору застосовується суб'єктний критерій – сторона, яка звертається за правовою допомогою в контексті цієї Директиви, проживає або зазвичай проживає в іншій державі-члені, ніж держава – член компетентного суду, який розглядає справу або де має бути виконано його рішення.

Отже, всі особи, що беруть участь у цивільному чи комерційному спорі, в рамках цієї Директиви повинні бути в змозі відстоювати свої права в судах, навіть якщо їхнє особисте фінансове становище унеможливає витрати на ведення справи. Громадяни всіх союзних держав, незалежно від того, де вони проживають, повинні мати право на отримання юридичної допомоги у транскордонних справах, якщо вони відповідають умовам, передбаченим цією Директивою.

До юридичної допомоги відповідно до Директиви відносять:

- 1) консультації з метою досягнення досудового врегулювання спору;
- 2) правову допомогу та представництво в суді;
- 3) позасудові процедури, відповідно до умов, визначених у цій Директиві, якщо закон вимагає, щоб сторони їх використовували.

Витрати, які можуть бути покриті відповідно до положень ст. 7 Директиви, безпосередньо пов'язані з транскордонним характером спору, зокрема:

- 1) тлумачення документів;
- 2) переклад документів, необхідних судам або компетентним органам і наданих одержувачем, які необхідні для вирішення справи;
- 3) витрати на проїзд повинні нести заявники, якщо присутність заявника потрібна в суді за законом або суд вирішить, що зацікавлені особи не можуть бути почутими іншими способами.

Відповідно до ст. 8 Директиви, державою-членом за місцем проживання або постійного проживання заявника покриваються витрати, пов'язані з допомогою місцевого юриста або іншої особи, уповноваженої законом давати юридичні консультації, а також із перекладом заяви та необхідних додаткових документів до неї, які подаються до відповідних органів влади.

Важливе значення має те, що в положеннях Директиви втілено основну ідею запровадження механізму надання правової допомоги, який покликаний забезпечити правову допомогу учасникам транскордонного процесу так само, як і звичайного, забезпечуючи рівний доступ до правосуддя жителям ЄС та інших країн.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Особливо потрібно зауважити на позицію ЄС щодо захисту прав громадян України, які постійно або тимчасово проживають на території ЄС. Так, відповідно до ст. 4 Директиви держави-члени надають юридичну допомогу без будь-якої дискримінації як громадянам Союзу, так і громадянам третіх країн, що проживають на законних підставах на території держави-члена. Громадяни третіх країн,

які постійно або тимчасово проживають у державі – члені ЄС, як і громадяни всіх союзних держав, де б вони не проживали, повинні бути забезпечені правом на отримання правової допомоги у транскордонних спорах, якщо вони відповідають умовам, передбаченим цією Директивою.

Варто відзначити те, що Україна, на жаль, не приєдналася до Страсбурзької угоди, хоча це дозволило б задекларувати на міжнародно-правовому рівні ступінь зближення з правом інших держав, а також створити між Україною та цими державами взаємні міжнародно-правові зобов'язання, як слушно зауважують науковці [8].

Надання правової допомоги в Україні здійснюється на підставі Закону України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI від 2 червня 2011 р., відповідно

до ст. 3 якого право на надання такої допомоги мають громадяни України та іноземці [9]. При цьому варто зауважити, що в чинному законодавстві серед запропонованого переліку видів правової допомоги немає перекладу документів, яких потребує заявник, що може значно ускладнити участь у справі громадян ЄС.

З огляду на це потрібно зауважити, що основною метою запровадження механізмів надання правової допомоги є забезпечення доступу до суду особам, які прагнуть захищати свої права незалежно від держави їхнього громадянства. Створення єдиної системи правової допомоги, запровадження загальних стандартів її надання на відповідному європейському рівні сприятиме розвитку судового співробітництва та забезпечить успішну інтеграцію України в ЄС.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. *European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977* [Electronic resource] / HCCH. – Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/092.htm>
2. *Status as of 11/3/2003 European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid 27/1/1977* [Electronic resource] / HCCH. – Mode of access : <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=092&CM=8&DF=11/03/03&CL=ENG>
3. *European Agreement on the Transmission of Applications for Legal Aid and explanatory report* / Council of Europe. – Strasbourg : Publishing Strasbourg Council of Europe, 1996. – P. 13.
4. *Tampere European Council 15 and 16 October 1999 Presidency Conclusions* [Electronic resource] // European Parliament : [web-site]. – 1999. – Mode of access : http://www.europarl.europa.eu/summits/tam_en.htm
5. *Green Paper from the Commission – Legal aid in civil matters: the problems confronting the cross – border litigant* /* COM/2000/0051 final */ [Electronic resource] // European

Parlament : [web-site]. – 2000. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52000DC0051>

6. *Захарова О. С.* Гарантії доступності правової допомоги у цивільному процесі України / О. С. Захарова // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2014. – № 2 (17). – С. 100–104.

7. *Council Directive 2002/8/EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes* [Electronic resource] // European Parliament : [web-site]. – 2002. – Mode of access : <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32003L0008>

8. *Теуш С. К.* Приватноправові конвенції Ради Європи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С. К. Теуш. – Київ, 2003. – 20 с. – С. 5.

9. *Закон України «Про безоплатну правову допомогу» № 3460-VI від 2 червня 2011 р.* [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3460-17/print1404733499086817>

Стаття надійшла до редакції: 18.03.2015.

Рекомендовано кафедрою цивільного, господарського права та процесу

LEGAL AID IN CROSS-BORDER CIVIL PROCEDURE IN EUROPEAN UNION

Izarova I.

Abstract: The article devoted to the legal bases for legal assistance in civil cross-border matters, as well as ways to improve the current legislation of Ukraine, taking into account the need to introduce European standards of legal aid.

The papers analyzes the causes and background of the introduction of the single European mechanisms for legal aid. European integration and implementation of the common market led to the emergence and spread of cross-border disputes, which took part in individuals, residents of different Member States. According to the provisions of the founding treaties of the EU citizens should be able to defend their rights in the courts of another Member State as effectively as nationals of that Member State. Obstacle to the implementation of this provision were fundamental differences in the mechanisms of legal assistance.

The issue of legal aid was devoted to the European Convention on the Transfer of applications for legal aid on January 27, 1977, more commonly known as the Strasbourg Agreement (Strasbourg agreement). Convention introduced a system under which the application for assistance can be produced in one country and sent through the system of taking delivery of these states to another state where such legal assistance is required.

During the European Council in Tampere on 15 and 16 October 1999 were invited to submit proposals for minimum standards to ensure an adequate level of legal aid in cross-border cases throughout the EU. Common standards should be established by introducing multilingual forms or documents to be valid for all courts in the EU. This led to the emergence and development of ideas that are reflected in the Green Paper on legal assistance in civil cases, solving the problem of cross-border cases. This document was the first step in achieving an adequate level of legal aid, in which the Commission examines the obstacles to effective access to legal aid for European citizens involved in legal proceedings in another Member State than their own, and explores various possible ways of reforming.

It was also analyzed EU Directive 2003/8 / EC of 27 January 2003 to improve access to justice in cross-border disputes by establishing minimum common rules relating to legal aid for such disputes.

Keywords: civil procedure, legal aid, cross-border matters.



**ПРАВОВАЯ ПОМОЩЬ В ТРАНСГРАНИЧНОМ ГРАЖДАНСКОМ
ПРОЦЕССЕ В ЕВРОПЕЙСКОМ СОЮЗЕ**

Изарова И. А.

Резюме: Статья посвящена исследованию общих основ предоставления правовой помощи по гражданским делам трансграничного характера, а также путям совершенствования действующего законодательства Украины, учитывая необходимость внедрения европейских стандартов предоставления правовой помощи.

Ключевые слова: гражданский процесс, правовая помощь, трансграничные дела.